

živanjima, i to upravo na jednom od najdeficitarnijih područja u hrvatskoj etnologiji – etnološkim monografijama. Osim toga, sudeći po odjeku kod lokalne zajednice, ova monografija važan je doprinos popularizaciji struke, ali i nemalen čimbenik u procesu prepoznavanja i boljega poznavanja njihova bunjevačkog identiteta i kulturne baštine ovoga dosad premalo istraživanoga potkapelskog kraja.

Prikaz ove knjige započeli smo rezultatima istraživanja bunjevačkoga podunavskog ogranka, znanstvenih napora za koje se može reći da su bili klica nastanka i ove monografije o primorskim Bunjevcima. Jedna i druga istraživanja postala su pak poticaj za daljnja istraživanja ličkih Bunjevaca, koja već traju, Bunjevaca koji s ovim primorskima čine zaokruženu cjelinu. Nedavno je monografija "Živjeti na Krivom Putu" dobila nagradu "Milovan Gavazzi", u kategoriji za znanstveni i nastavni rad, što je HED, Hrvatsko etnološko društvo, dodjeljuje svake godine. No, po mojem sudu, danas još nije moguće dati konačnu ocjenu vrijednosti ove monografije. Njezinu znanstvenu i kulturološku vrijednost bit će moguće u konačnici procijeniti tek kad bude završena rekonstrukcija čitavoga bunjevačkog znanstvenog mozaika, *puzzlea*, tzv. bunjevačkoga pitanja, a s naglaskom na njihov identitet, kulturnu povijest i podrijetlo. Daljnji terenski istraživački koraci, kako je istaknuto, već su poduzeti, a hoće li oni, pošto se istraže i preostali bunjevački ogranci u sklopu svih akulturacijskih i asimilacijskih procesa, završiti u suglasju s matičnim prostorom bunjevačke pradomovine – na jugoistočnom dinarsko-jadranskom graničnom području – pokazat će vrijeme i nova istraživanja.

Jelka Vince Pallua

Michał Sznajder, Lucyna Przezbórska, Frank Scrimgeour AGRITOURISM

CABI, Oxfordshire, UK, 2009., 282 str.

Agroturizam predstavlja primarnu ili dodatnu aktivnost mnogih poslovnih subjekata u svijetu s vrlo različitim opsegom i oblicima. Autori u knjizi "Agritourism" daju prikaz novoga vala agroturizma u raznim dijelovima svijeta iz perspektive njihova znanstvenog interesa, a to su: poljoprivreda, agroekonomika, okoliš, ruralni razvoj, ruralni turizam i agroturizam. U knjizi autori, Michał Sznajder i Lucyna Przezbórska iz Poljske (University of Life Sciences) te Frank Scrimgeour s Novoga Zelanda (University of Waikato), pišu o provedenim istraživanjima u području agroturizma.

Iako rekreacija na selu ima vrlo dugu povijest, autori polaze od činjenice da 1950-ih godina nitko odmor na selu ne bi nazvao agroturizmom. Moderna vremena komercijaliziraju ovaj tip rekreacije, pa je agroturizam sada dinamičan poslovni sektor u mnogim dijelovima svijeta. Osim toga, ima sve više znanstvenih istraživanja koja se bave ovom tematikom. To je zamjetan napredak, jer se donedavno agroturizam smatrao aktivnošću s nedovoljno ulaganja i dinamičnosti. Turisti žele doživjeti iskustvo u poljoprivredi i ruralnost na nov i intenzivniji način, a agroturizam budućnosti postaje moderan i unosan posao koji se temelji na informacijskoj tehnologiji.

Knjiga se sastoji od četiri dijela, koja su podijeljena na ukupno 19 poglavlja. Prvi dio, pod nazivom *Uvod u ekonomiku agroturizma*, sadrži četiri poglavlja u kojima su definirani koncept te ekonomska i socijalna važnost agroturizma, multifunkcionalni razvoj ruralnih područja i prostor u kojem se agroturistička aktivnost ostvaruje.

U definiranju termina autori polaze, pozivajući se na mišljenja stručnjaka

s područja upravljanja poljoprivrednim gospodarstvima, od činjenice da svako gospodarstvo ima slobodnih resursa koji nisu potpuno iskorišteni, kao npr. sobe koje se ne rabe, višak proizvedene hrane na gospodarstvu (koju obitelj poljoprivrednoga gospodarstva ne može sama konzumirati, pogotovo ljeti), slobodnoga ljudskog rada, slobodnoga prostora i resurse kao što su krajolik, čist zrak, izvori vode itd. Ovi resursi mogu se iskoristiti u turističke svrhe i kao takvi predstavljaju prirodni turistički resurs danoga poljoprivrednoga gospodarstva.

Autori ističu da tradicionalni agroturizam daje malen dodatni izvor prihoda poljoprivrednim proizvođačima. Moderan agroturizam ima mnogo aktivniju ulogu. Poljoprivredni proizvođači u početku ulazu u agroturizam, kako bi proširili agroturističke proizvode, a time i prihod dobiven od agroturizma, pa on predstavlja veći ili isključivi dio dohotka poljoprivrednoga gospodarstva. Agroturizam nije samo turistička aktivnost, pa autori u ovom dijelu spominju pojmove koji nisu istoznačnice, ali su vrlo povezani s agroturizmom, npr. ekoturizam, seoski (*village*) turizam, vinski turizam, mliječni turizam itd., naravno i ruralni turizam, koji se naslanjaju na aktivnosti u poljoprivredi, šumarstvu, proizvodnji hrane i ruralnim područjima. Ruralni turizam nije isto što i agroturizam, ali su značenja ovih termina vrlo povezana, pa je neprirodno, prema mišljenju autora, usredotočiti se samo na agroturizam, a izuzimajući ruralni turizam. U knjizi se navode tri osnovna razloga zašto agroturizam treba odijeliti od turizma, a to su: sudjelovanje u poljoprivrednoj proizvodnji i proizvodnji hrane; mogućnost učenja o životu ljudi u ruralnim područjima, njihovoj kulturi i običajima; izravan kontakt s domaćim životinjama u kojem je mogu-

će osjetiti tišinu, zvukove te miris sela i poljoprivrednoga gospodarstva. Agroturizam koji se temelji samo na opuštanju i zanemaruje spoznajne potrebe ne razlikuje se baš od konvencionalnoga turizma.

Autori ističu da ostvarivanje agroturističke aktivnosti zahtijeva znanje s mnogih područja. Pojedini aspekti agroturizma, osim poljoprivredne djelatnosti, uključuju znanje o organizaciji, menadžmentu, marketingu i ekonomici. Kao osnovni poticaj za razvoj agroturizma ističu nizak dohodak poljoprivrednih gospodarstava, dok su ostale pojave koje utječu na razvoj agroturizma urbanizacija, redistribucija prihoda urbanoga stanovništva prema agroturističkom gospodarstvu, stanje ruralne infrastrukture te politika lokalne vlasti.

Agroturizam ima sve veću ulogu u ekonomiji razvijenih zemalja, kao i u zemljama u razvoju, uglavnom zbog redistribucije prihoda iz urbanih sredina u ruralne sredine. U slučaju siromašnih zemalja strani turisti, koji se žele upoznati s proizvodnjom ili načinom života na poljoprivrednom gospodarstvu, mogu platiti te usluge i proizvode. U ovom dijelu knjige autori govore i o transformaciji u poljoprivredi i ruralnim područjima, odnosno o multifunkcionalnom razvoju, te ističu da uloga poljoprivrednika nije samo proizvodnja hrane nego je i sama aktivnost poljoprivrednika jamstvo da će seoski prostor ostati pogodno mjesto za život, rad i odmor. Time turizam postaje važan čimbenik ruralnog razvoja. Autori u ovom dijelu knjige naglašavaju da menadžment turističkoga prostora nije važan samo zbog estetskih i ekonomskih razloga nego i zbog kulturnoga doprinosa zajednici.

Drugi dio knjige, pod nazivom *Ekonomika i menadžment agroturizma*, sastoji se od 8 poglavlja, u kojima autori raspravljaju o mogućnostima ulaganja, zakonskim okvirima, organizaciji i ekonomici agroturističkoga poslovnog subjekta, agroturističkom proizvodu i uslugama, agroturističkim potrošačima i tržištima. U ovom dijelu knjige ističe se kako poljoprivredna i turistička aktivnost na gospodarstvu mogu biti neovisne jedna o drugoj. Autori se pitaju ima li razlike između poljoprivred-

noga gospodarstva i agroturističkoga gospodarstva, pa ako ima, koje su to razlike. Pritom je posebna važnost u tzv. turističkoj "infrastrukturi". Autori zaključuju da moderne tehnologije nisu toliko zanimljive turistima. Za agroturizam su stari načini poljoprivredne proizvodnje važni, i to posebice oni koji su završili do kraja 1960-ih i koji su vrlo različiti u različitim zemljama, pa i regijama. Nadalje, autori raspravljaju o odnosu između poljoprivrede i turističke aktivnosti unutar gospodarstva, koja može biti komplementarna, suplementarna, kompetitivna i antagonistička. Komplementarni odnosi temelje se na činjenici da se obje aktivnosti odvijaju unutar jednoga poslovnog subjekta i da povećanje udjela agroturističke aktivnosti uzrokuje povećanje poljoprivredne aktivnosti i obrnuto, npr. ako gospodarstvo prima više turista, treba i više poljoprivrednih proizvoda. Suplementarni odnos podrazumijeva da dolaskom turista na gospodarstvo vlasnici mogu dodatno prodavati svoje poljoprivredne proizvode. Kompetitivni odnos podrazumijeva raspoloživost resursa, zemlju, rad, kapital, a primjer antagonizma jest stočarska proizvodnja, koja zbog intenzivnoga neugodnog mirisa nije privlačna turistima.

Treći dio knjige namijenjen je, kako i sam naziv kazuje, agroturističkim subjektima i poduzećima, a podijeljen je na 6 poglavlja, u kojima se raspravlja o agroturističkom gospodarstvu kao poslovnom subjektu, mobilnosti u agroturizmu, agroturizmu u svijetu te potrošačima agroturističkih proizvoda. Naziv agroturistički subjekt i poduzeća podrazumijeva agroturistička gospodarstva te turističke i putničke agencije. Posebno je zanimljivo što se navode primjeri iz cijeloga svijeta, točnije: 19 zemalja, a to su: Argentina, Belgija, Kanada, Francuska, Njemačka, Indija, Irska,

Italija, Nizozemska, Novi Zeland, Poljska, Rusija, Švicarska, Velika Britanija, SAD, Urugvaj i Zanzibar. Autori ističu da su, posjećujući razne dijelove svijeta, vidjeli razne oblike agroturističkih aktivnosti te da su naučili procijeniti izgleda za pojedine regije ili individualne poslovne subjekte koji pružaju ovu vrstu usluge. Na kraju 20. stoljeća ponude u raznim zemljama bile se relativno ujednačene (monotone), što se tiče agroturizma. Ponuda na gospodarstvima uglavnom se odnosila na odmor uz rijeke, jezera ili mjesta u planinama. Početak 21. stoljeća donio je eksploziju ideja i raznolikost agroturističkih proizvoda i usluga. Sadašnja ponuda u svijetu vrlo je bogata. Cilj je autora primjerima iz svijeta predstaviti različitost, atraktivnost i, općenito, načela upravljanja agroturističkim gospodarstvima. Teza je autora da svako poljoprivredno gospodarstvo može postati agroturističko gospodarstvo. Kao primjer navode obična poljoprivredna gospodarstva koja povremeno posjete posjetitelji (turisti), a koja se mogu pronaći u bilo kojem dijelu svijeta. Karakteristike agroturista opisuju na primjeru 5 zemalja u odnosu na njihove predispozicije prema međunarodnom agroturizmu, i to: Bahirija (Ruska federacija), Aoteora (Novi Zeland), Quebec (Kanada), Velika Britanija i Poljska.

U četvrtom dijelu knjige autori iznose svoje zaključke. U 19. posljednjem, poglavlju pod nazivom *Agroturizam jučer, danas, sutra* autori si ponovno postavljaju pitanje je li agroturizam još uvijek agroturizam i što je agroturizam. Ponovna rasprava o terminu vrlo je logična, jer se termin u kolokvijalnom jeziku ukorijenio u mnogim zemljama, ali kako je relativno nov, raspon značenja još nije stalan, posebice stoga što sve više ljudi ima osobni doživljaj agroturizma koji prenosi na druge, tako da proces "sazrijevanja" termina još nije završio. Zaključno autori predlažu postavljanje nove hipoteze da je glavna pokretačka snaga, koja leži u pozadini razvoja agroturizma, zadovoljenje osnovne prirodne i unutarnje potrebe za kontaktom s prirodom, koja je izgubljena u procesu urbanizacije. Potražnja za ovakvim

proizvodima u stalnom je porastu, a prema mišljenju autora broj potencijalnih proizvoda i usluga u agroturizmu nema granica. Razlog tolikoj raznolikosti leži u činjenici da je svako gospodarstvo drugačije i specifično za sebe. U svakom slučaju, autori zaključuju da smo trenutačno u razdoblju agroturističkog buma.

Knjiga "Agritourism" potiče na razmišljanje o agroturizmu kao zanimljivoj poslovnoj mogućnosti. Teze iznesene u knjizi temelje se na istraživanjima autora koja su provedena u više zemalja u svijetu i zato je knjiga bogatstvo informacija o agroturističkim mogućnostima, što će svakako biti korisno i zanimljivo budućim poduzetnicima, ali i kreatorima poslovnih okvira u ovoj djelatnosti. S obzirom na to da se temelji na istraživanjima i da se o temi agroturizma još uvijek premalo raspravlja, knjiga je svakako vrijedan znanstveni prilog i korisna je literatura svima koji donose odluke ili planiraju rad u ruralnim područjima, a posebice domaćim stručnjacima koji se bave ovom problematikom.

Kristina Brščić

Pavlo Ružić **RURALNI TURIZAM** **Drugo prošireno izdanje**

Institut za poljoprivredu i turizam Poreč, Pula,
2009., 243 str.

Ruralni turizam skupni je naziv za aktivnosti i oblike turizma koji se razvijaju u ruralnom prostoru. Određen je prirodnim i kulturnim resursima koji se nalaze na ruralnim područjima, a oni su dobar temelj za ruralni razvoj. Premda još u sjeni mari-

timnoga turizma, u zadnje se vrijeme ruralnom turizmu počinje posvećivati sve veća pozornost, jer ruralni prostor Hrvatske zauzima oko 90% njezine površine, što je golem potencijal za razvoj ruralnoga turizma. Zbog toga se, između ostalog, opravdano javila potreba da se na jednom mjestu jasno, sustavno i pregledno iznesu teorijska saznanja, bitna obilježja, pretpostavke, činitelji i koristi od razvoja ruralnoga turizma te postojeća praktična iskustva onih zemalja koje već duže uspješno razvijaju ruralni turizam.

Drugo prošireno izdanje knjige "Ruralni turizam" rezultat je autorova kontinuiranog istraživačkog rada vezanog uz ruralni turizam, njegove aspekte i problematiku ruralne sredine. Opširna građa strukturirana je u dvanaest poglavlja i tematski se može podijeliti na dvije cjeline.

U prvoj, općoj, cjelini raspravlja se o turizmu kao društvenom fenomenu, određuju se temeljni turistički pojmovi, opisuju se nastanak i razvoj ruralnoga turizma te njegovi brojni oblici, opširno se tumače činitelji potražnje i ponude koji određuju razvoj ruralnoga turizma, kao i njegovi učinci. Obraden je i marketing, reklamiranje i prodaja u ruralnom turizmu, predstavljena je i aktualna hrvatska turistička politika, organizacije i službe u funkciji ruralnoga turizma, a navedena su i neka inozemna i hrvatska iskustva njegova razvoja. U ovoj, prvoj, cjelini posebno se izdvaja poglavlje u kojem autor raspravlja i vrednuje izvornost i ambijentalnost elemenata lokacije i objekata, kao ključnih pretpostavki razvoja ruralnoga turizma i svih njegovih oblika, što knjizi daje dodatnu vrijednost, originalnost i značenje.

Pretpostavke i činitelje razvoja ruralnoga turizma analizirane u prvoj cjelini autor je proveo, i provjerio, na primjeru Istarske županije, koja je s razvojem ruralnih oblika turizma do sada postigla zavidne rezultate u Hrvatskoj. O ruralnom turizmu Istarske županije raspravlja se opširno, detaljno i temeljito, sa zahvaćanjem brojnih aspekata. Primjerice, prirodnih i gospodarskih resursa, kulturne baštine, kul-